

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA'NIN MISIR BEYLERBEYLİĞİ, KÜLTÜREL VE MANEVÎ FAALİYETLERİ İLE İZMİTLİ SEYYİDÎ EFENDİ'NİN MANZÛME-İ AHLÂKÎ'SİNDEKİ MESAJLARI

RECEP DİKİCİ*

Giriş

Çoban Mustafa Paşa, I. Selim (1512-1520) ve I. Süleyman (1520-1566) zamanlarında önemli devlet görevlerinde bulunmuş bir devlet adamıdır. Bu münasebetle Çoban Mustafa Paşa'nın döneminde yaşadığı iki padişahı kısaca tanıtmak konumuza zemin teşkil etmesi bakımından faydalı olacaktır.

Sultan Yavuz Selim, h.875 (m.1470) tarihinde babası Şehzade Bayezid'in sancakbeyliği görevi nedeniyle Amasya'da dünyaya geldi. Babası II. Bayezid, annesi Gül-Bahar Hatun, eşi Ayşe Hafsa Sultan'dır. Padişahlığı döneminde Anadolu'da birlik sağlanmış; halifelik Mısır Memlûkleri'ne bağlı Abbasilerden Osmanlı Hanedanına geçmiştir. Ayrıca devrin en önemli iki ticaret yolu olan İpek ve Baharat Yolu'nu ele geçiren Osmanlı, bu sayede doğu ticaret yollarını tamamen kontrolü altına almıştır.

Selim, tahta, babası II. Bayezid'e karşı darbe yaparak çıkmıştır. Şehzade Selim, tahta çıkmadan önce vali olarak Trabzon'da görev yapmıştır. Yavuz Sultan Selim'e kızını vermiş olan Kırım Hanı Mengli Giray, ona askeri destek sağlayarak tahta geçmesine yardım etmiştir. 1512'de tahta çıkan Sultan Selim, Eylül 1520'de şarbon hastalığına bağlı olarak Aslan Pençesi (*Şirpençe*) denilen bir çıban yüzünden henüz 49 yaşında iken vefat etti ve yerine oğlu I. Süleyman geçti. Yavuz Sultan Selim'in türbesi İstanbul'un Fatih ilçesindedir.

Arapça ve bilhassa Farsça'ya çok hâkim olan Selim'in, kendi el yazısı ile Selimî mahlasıyla yazılmış olan Farsça manzumeleri günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır. Farsçanın yanında Türkçe şiirleri de bulunan Selim'in, Farsça olan Divân'ı 1306 yılında İstanbul'da basılmış olup, 1904 tarihinde de Alman İmparatoru II. Wilhelm'in emri ile Paul Horn tarafından Berlin'de yeniden neşredilmiştir.

Bunun yanı sıra Batı'da Muhteşem Süleyman, Doğu'da ise adaletli yönetimine atfen Kanunî Sultan Süleyman olarak da bilinmektedir. 1520'den 1566'daki ölümüne kadar, yaklaşık 46 yıl boyunca padişahlık yapan ve 13 kez sefere çıkan I. Süleyman, saltanatının toplam 10 yıl 1 ayını seferlerde geçirmiştir. Süleyman böylece imparatorluğun hem en uzun süre görev yapan hem en çok sefere çıkan Osmanlı Sultanı olmuştur.

I. Süleyman 1520 yılında, babası I. Selim'in ölümünün ardından tahta çıktı. Batıda Belgrad,

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, rdikici@Selcuk.edu.tr.

Rodos, Boğdan ve Macaristan'ın büyük kısmını imparatorluk topraklarına kattı. 1529 yılında Viyana'yı kuşatsa da çeşitli sebeplerden ötürü bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı. Doğuda, Safevîlerle yapılan savaşlar sonrasında Orta Doğu'nun büyük kısmını ele geçirdi. Afrika'da imparatorluğun sınırları Cezayir'e kadar uzanırken; Osmanlı Donanması ise Akdeniz'den Kızıldeniz'e kadar olan sularda hâkimiyet kurmuştu. I. Selim'den 6.557.000 km² olarak devraldığı Osmanlı İmparatorluğu'nu, padişahlığı döneminde 14.893.000 km²'ye ulaştırdı. Zigetvar Kuşatması'nın sonlanmasından bir gün önce, 7 Eylül 1566 tarihinde hayatını kaybetti.

Sultan Süleyman döneminde çok sayıda medrese kurulmuştur. Bu dönemde sarayda kurulan kütüphanelerden çok, medrese ve külliyelerde kurulan kütüphanelerin ön planda olduğu görülmektedir. Bu da, devletin halkın eğitimini daha ön planda tutmaya başladığının göstergesi olarak görülebilir¹.

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA'NIN MİSİR BEYLERBEYLİĞİ, KÜLTÜREL VE MANEVÎ FAALİYETLERİ

Çoban Mustafa Paşa, aslen Bosna'lı veya Arnavut kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Boşnak kökenli olma ihtimali, lakabından dolayı daha kuvvetli görülmektedir. Mustafa Paşa, Yeniçeri Ocağı'na devşirme olarak alınmış, 1514 yılındaki Çaldıran Seferi'ne katılmış, sonra sarayda yetişerek sırasıyla Kapıcıbaşı, Beylerbeyi ve Rumeli Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra sadrazam Pir Mehmed Paşa'nın isteği üzerine I. Selim tarafından ilk defa vezirliğe tayin edilmiştir. Sultan I. Süleyman döneminin ilk yıllarında vezirliğe devam etmiş 1521 yılında Belgrad seferine, 1522 yılında ordu komutanı olarak Rodos seferine katılmıştır.

Rodos'un fethi hususunda Divan-i Hümayûn'da yapılan müzakerelerde ekseriyet, Rodos seferine taraftar görünmüyordu. Zira bunlar, Şövalyelerin şöhreti, adanın müstahkem olup uzun süre muhasaraya dayanabilmesi ve bir sefer vukuunda Avrupa'nın derhal buraya yardıma bulunabileceğini düşünüyorlardı. Bunlara göre sonu tehlikeli bir macera ile bitecek sefere girişmek doğru değildi. Bu düşünceye karşılık Vezir-i A'zam Pir Mehmed Pasa ile ikinci vezir Çoban Mustafa Pasa ve denizci Kurdoğlu Müslühiddin Reis, Rodos seferine taraftar olup Avrupa tarafından endişe edilmemesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Bu arada casusları vâsitasıyla Rodos hakkında bilgi toplayan Kanunî, sefere karar verir. Bununla beraber sefere çıkmadan önce, Hammer'in ifadesiyle " Kur'an-i Kerim'in emrini yerine getirmek için Üstad-ı A'zam'a bir mektup gönderir. Bu mektupta Üstad-ı A'zam teslim olması isteniyor ve arzusu ile itaati kabul ettiği takdirde şövalyelerin hürriyetleri ile mallarına dokunulmayacağına dair, yerlerin ve göklerin yaratıcısı olan Allah, O'nun elçisi olan Hz. Muhammed ve diğer Peygamberler adına yemin ediyordu." Fakat bu teklif, Üstad-ı A'zam tarafından red edilir.

Bu sırada Avrupa devletleri de birbirleri ile mücadele halinde bulduklarından, Rodos ile ilgilenebilecek durumda değillerdi. Rodos ile ilgilenebilecek tek devlet olan Venedikliler de yapılan ticaret antlaşması ile pasif hale getirilmişlerdi. Divan'da alınan sefer kararından sonra hazırlıklarına başlayan Osmanlı ordusunun başına serdar olarak ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa getirilir. Öte yandan bu seferi haber alan Rodos Üstad-ı A'zamı Philippe Villiers de l'Isle Adam, bazı tedbirler alarak kaleyi tahkim ettirmiş, yiyecek depolatmış, şehrin önündeki limana zincir çekirtmiş, ayrıca Papa ve Fransa'dan da yardım istemişti.

1 İsmail Hakkı Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, II, 78 vd.; M.Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I.", İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, XI, 103-104.

Rodos seferine serdâr olarak ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa tâyin edildi. Donanma komutanı Pulak Mustafa Paşa olmakla beraber, donanmanın sevk ve idaresi Kurdoğlu Muslihiddîn Paşa'da idi. Bu sefere nadir bir istisna olmak üzere, Sadrazam Pîr Mehmed Paşa'nın amcası olan Seyhülislâm Zenbilli Ali Cemalî Efendi (1503 - 1525) de katılmıştır.

1522 Haziran'ında İstanbul'dan hareket eden donanmanın mevcudu, dört yüzü harp gemisi olmak üzere yedi yüz kadardı. Pâdişâh ise 18 Haziran'da Üsküdar'a geçip kapıkulu askerleri ve sefere memur edilen diğer eyâletlerin tımarlı sipahileri ile beraber karadan yola çıktı. Donanma yirmi gün sonra Rodos önlerine geldi ve Öküzburnu limanından karaya asker çıkarıldı. Marmaris sahillerine gelen kara ordusu da gemilerle Rodos'a geçirildi ve muhasaraya başlandı. Muhasaranın uzaması üzerine, serdar Mustafa Paşa Mısır vâililiğine tâyin edilerek, Rodos sefer serdârlığına ve ikinci vezirliğe Ahmed Paşa getirildi.

Boşnak Mustafa Paşa, Yavuz Sultan Selim'in damadı ve Kanuni'nin eniştesidir. Mustafa Paşa'nın tenkil hareketlerindeki muvaffakiyeti, maiyetindeki kumandanlardan Kara-Musa ile Hızır Ağa'nın dirayet ve cesaretlerinden mütevellit gösterilir. Fakat buna rağmen Mustafa Paşa Mısır'da bırakılmayarak 27 Mayıs = 12 Receb Çarşamba günü geri çağırılmıştır. Bu suretle Damad Mustafa Paşa'nın Mısır Beylerbeyliği, 1522 yılında beş ay yedi gün sürmüştür. Mısır'dan kaldırılmasına sebep olarak Kanuni'ni kızkardeşi olan haremının Paşa'yı İstanbul'a aldirmek için yaptığı tesirden bahsedilir; yani Damad Mustafa Paşa muvaffakiyetsizliğinden dolayı azledilmiş değildir.

Aynı yıl içinde Mısır valiliğine atanan Mustafa Paşa, kısa süreli valilik döneminden sonra İstanbul'a gelmiş ve ikinci kez vezirlik görevine atanmıştır. Bu görevi sürdürürken 1529 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri, kendi adına inşa ettirdiği en büyük vakıf eseri olan Gebze'deki külliye'nin içindedir.

Ekonomik gücünü Sultan II. Bayezid (1481-1512), I. Selim ve I. Süleyman tarafından kendisine ve eşi için yapılan zengin temliklere borçlu olan Paşa, her eseri için zengin vakıflar tesis etmiştir.

Eskişehir'de Mevlevîliğin, kurumsal olarak başlangıç tarihi 16. Yüzyılda Osmanlılar dönemine rastgelmektedir. İlk dönemlerde köylere kadar birçok yerleşim yerinde kurulan Mevlevîhaneler, 16. yüzyılın başlarından itibaren, mevlevîliğin köyden kasabaya, kasabadan şehirlere çekilmeye başlamasıyla, daha çok beyler, paşalar ve vezirler tarafından tesis edilmişlerdir. Eskişehir Mevlevîhanesi'nin faaliyette bulunduğu mekân da, Osmanlı Devleti vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa tarafından tesis edilmiştir². Bu da Çoban Mustafa Paşa'nın Mevlevîlikle yakından ilgilendiğini göstermektedir.

Kültür ve eğitime büyük önem veren Osmanlı vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa, 1521 yılında Gebze'de yaptırdığı cami, imaret ve medresesinin yanında iki kütüphane vücuda getirmişti³.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, II, 316-7; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, s. 11, 71-72-77-78-87-99-102 vd.; Fatih Müderrisoğlu, "Bâni Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", *Vakıflar Dergisi*, sayı XXV, s. 67-68; Köksal Seyhan, "Çoban Mustafa Paşa Külliyesi", *DİA*, İstanbul, 1994, VIII, 351-4; Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, s. 36-43; Muhammed Faruk, *Osmanlı Tarihi*; M. Tayyip Gökbilgin, XV.- XVI. Asırlarda Edirne Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952, s. 515-526; Komisyon, *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, "Kanuni" maddesi, C. IV, İstanbul, 2000; Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003, s. 32.

3 Faruk Sümer, *Türkiye Tarihine Umumi Bir Bakış*, s. 235, www. dergiler, ankara.edu.tr

Kanuni, Rodos Muhasarası sırasında, Hayır-bey'in öldüğünü haber alınca, hemen ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa'yı 100.000 altınlık saliyane ile Mısır Beylerbeyliğine tayin ederek, beş yüz yeniçeri ve beş gemiyle birlikte Mısır'a göndermiştir. 23 Zilkade 928 (14.10.1522)'de Kahire'ye vasıl olan Mustafa Paşa 5 Zilhicce'de görevini teslim almıştır.

Mustafa Paşa, önce Hayır-bey'in envâlini tespit ettirip, gayr-ı menkullerini sattırmış; menkul olanlarını da devlet merkezine göndermiştir. Hayır-bey'in kal'ada bulunan bütün muavin ve hademelerinin yerine de kendi adamlarını tayin etmiştir. Paşa, Hayır-bey'in Memlûklülerinin mukataa ve ulûfelerinin ilka ettiği halde, 929 Cemazilahirinde, aldığı emre uyararak muhalefetlerini bertaraf için, onları İstanbul'a göndermiştir. Mustafa Paşa, kaşifleri yerlerinde ipka, ülkenin vergi tahsilini Memlûklü mübaşirlere havale etmekle beraber, onların kontrol ve nezaretini, Mısır Defterdârına vermiştir.

Hayır-bey'in Beylerbeyliği sırasında Memlûklüleri baskı altında tutmasına rağmen, onların başkaldırmadığı, belki isyana mecal bulamadıklarına işaret edilmişti. Ancak İstanbul'a nefy edilmiş olan birçok nüfuzlu memlûklü idarecinin Mısır avdeti, çerkeslerin kendilerinden saydıkları Hayır-bey'in vefatı, Mısır Beylerbeyliği'ne bir Osmanlı Paşası'nın tayini ve Memlûklü emirlerinin muamelelerini bilmeyen Mustafa Paşa'nın Hayır-bey'in muavinlerinin salahiyetlerini sınırlandırması, Hayır-bey'in zamanında devam eden Memlûklü adetlerini yavaş yavaş kaldırmaya çalışması ile durum değişmiştir.

Böylece Osmanlı hakimiyetine bir türlü ısınmamış olan Memlûklü beyleri, Hayır-bey'in mîrahuru Kansu, hazinedarı Mısırbay, ve tûfengcibaşısı Budak'ın öncülüğü ile Memlûk devletini ihya maksadıyla ayaklanmışlarsa da, fitne zamanında haber alınıp, saltanat iddiasında bulunan Kansu idam olunarak isyan çabucak bastırılmıştır.

Ancak, bu hadiseden iki-üç ay sonra, Feyyûm ve Behnese kâşifi olan Emirü'l-hac Cânım es-Seyfî, Atfihiyye kâşifi Hüdaverdi ve Garbiyye kâşifi İnâl isimlerindeki Çerkes beyleri yirmi bin kişilik bir kuvvetle baş kaldırıp, Mısır'ın Arap Şeyhlerine ve âyanlarına ve halka mektuplar göndererek bir yıllık vergiyi af ve bundan böyle verginin yarısının alınacağını ilân etmekle hayli taraftar topladılar. Mustafa Paşa, hareketin merkezi olan Feyyûm'a isyanı bastırmak için birkaç defa Arap ve çerkes asker göndermişse de netice alamamıştır. Elindeki muhafız kuvvetleri ile de asilere karşı koyamayacağını anladığından, Çerkes beylerine ve Arap ayanına mektuplar yazarak onları ele aldı, halka ağır gelen vergiyi bir miktar indirerek, onları asi kâşiflerden ayırıp; kendi safına kazandırdı. Asilerin Kahire üzerine geleceklerini haber alınca da kendi kul ve adamları ile şehir muhafazasında kalıp, kapıkulu ve gönüllülerden üç dört bin kişiyi Hızır Bey'in kumandası ile, Reydaniyye'ye asileri karşılamaya gönderdi. Şarkiyye'ye yakın bir yerde iki taraf arasında vukua gelen müsademede, başta Cânım es-Seyfî olmak üzere pek çok Çerkes ve Arap telef oldu; asilerin bakiyesi etrafa kaçmaya teşebbüs ettilerse de, şiddetle takip ve imha olundular.

Said, Şarkiyye ve Garbiyye nahiyelerindeki bir çok Arabın fesadı devam ettiğinden, kâşiflerin talebi üzerine toplarla mücehhez olan Osmanlı askeri gönderilerek az zamanda isyanları bastırılmıştır.

Cânım es-Seyfî'nin isyanı, İstanbul'da duyulunca, Defterdâr Derviş Çelebi ile beş gemi ve bir çok asker Mısır'a gönderilmişse de, bu kuvvet fitnenin bastırılmasından sonra vâsil olmuştur. Defterdar Derviş Çelebi, Sultan Selim'in daha önce emrettiği gibi, Kayıtbay zamanı nizamının tatbik edilip edilmediğini, edilmiyorsa reâya ve rençberin durumunu ıslaha memur edilmişti. Mısır'ın vakıf ve mülk olduğu tevsik edilemeyen yerlerini hazineye rabt, ülkenin idaresini Kayıtbay'ın zamanında cari olan nizama tevfiğe çalışmıştır⁴.

Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî müellifi Muhyî-i Gülşenî, Mısır'a gidip Halvetiyye-Gülşeniyye tarikâtının kurucusu İbrahim Gülşenî'ye intisap eden Muhyiddin Karamânî (ö957/15550)'nin burada Mısır Valisi Çoban Mustafa Paşa'nın dikkatini çektiğini, Mustafa Paşa İstanbul'a çağrıldıktan sonra İbrahim Gülşenî'den Gebze'de yaptırdığı külliye'nin hankahına Muhyiddin Karamânî'yi şeyh olarak görevlendirmesini istediğini söyler. Muhyî'nin anlattığına göre Gülşenî, Karamânî'nin seyrü sülûkünü tamamlaması gerektiğine işaret etmiş ve bu haliyle görevlendirilirse Hallâc-ı Mansûr gibi idam edilebileceğini söylemiş, Mustafa Paşa ise koruması altında bulunan şeyhe hiç kimsenin bir şey yapamayacağını belirterek ona güvence vermiştir. Külliye 930 (1524) yılında inşa edildiğine göre Muhyiddin Karamânî Gebze'ye bu tarihte veya daha sonra gelmiş olmalıdır. Burada ve İstanbul'da birçok mürid edinen Karamânî'nin ardından Edirne'ye gittiği anlaşılmaktadır⁵.

Sultan Selim Hân Mısır'ı zaptettiğinde, İbrâhim Gülşenî hazretleri onu; "Azîzim, hayr-ı mukaddem ömrünün vâri safa geldin. Keremler eyledin gönlümün sultânı safa geldin" diyerek karşıladı. Sultan Selim Hân, Ehl-i sünnet âlimi olan İbrâhim Gülşenî'ye çok saygı ve hürmet gösterdi. Pek çok yeniçeri ve sipahiler sohbetiyle şereflendi. Onun duâsını alarak, feyz ve bereketlerinden istifâde etmeye çalıştılar.

Mısır'da İbrâhim Gülşenî hazretlerinin talebeleri ve sevenleri çoğaldı. Nâmı, zamanın sultânı Kanunî Sultan Süleymân Hân'a erişti. Sultan Süleymân Hân, onu İstanbul'a davet eyledi. İstanbul'a gelen İbrâhim Gülşenî hazretlerine çok hürmet gösterdi, ikramlarda bulundu. O sıralarda İbrâhim Gülşenî yüz dört yaşlarında idi. Gözlerinde bir rahatsızlık hissediyordu. Görmesi çok zayıflamıştı. Durumu Pâdişâh'a arz eyledi. Sultan da Kahhâlbaşı'na (Sürmecî başına) emrederek, gerekli ihtimâmı göstermesini emretti. Kahhâlbaşı da bütün gayretini sarfederek, Allahü teâlânın izniyle kısa zamanda yeniden gözlerinin açılmasına sebep oldu. İbrâhim Gülşenî sıhate kavuşunca, Çıkrıkçılar başındaki Atîk İbrâhim Paşa Câmî'inde halka vâ'z ve nasihat etmeye başladı. Kısa zamanda İstanbulluların gönlünde taht kuran İbrâhim Gülşenî'ye, devlet erkânından ve halktan pek çok kimse talebe olmakla şereflendi. Pâdişâh, şeyhülislâm, âlimler ve evliyâ, onun ilimdeki üstünlüğünü çok takdîr ettiler. Bir müddet İstanbul'da kalan İbrâhim Gülşenî hazretleri, Pâdişâh'tan izin alarak tekrar Mısır'a döndü ve 940 (1534) yılında vefat etti⁶.

4 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, s. 316-317; Bostan, Süleymân-nâme, Ayasofya ktb., nr. 3317, 59a; Diyarbekrî, Abdü's-Samed b.Seyyidî Ali b.Davud, Nevâdirü't-tevârih, İstanbul, Ali Emiri Ktb. Tarih nr. 596, 361a-b, 375a-b, 376a-b, 378a-b, 379a-b, 380a-b, 381b, 382b, 383b, 384a-b, 385a, 387a-b, 390a-b, 391a-394a, 396a-b, 397b, 398a-b, 400b, 401b; Celâlzâde, Mustafa Çelebi, Tabakatü'l-memâlik ve derecâtü'l-mesâlik, Wiesbaden, 1981, 100b, 104a-b, 105b, 106b; İbn İyâs, Ebü'l-Berekât Muhammed b.Ahmed el-Hanefî, Bedâiyü'z-zuhûr fî vekâ'id-duhûr, Kahire, 1961, V, 489, 493; Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, XVI, Asırda Mısır Eyâleti, Doktora Tezi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 72-76.

5 Reşad Öngören, "Muhyiddin Karamânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2006, XXXI, 82; İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, meli Sadâreti Mahkemesi Sicili, nr. 20 vr. 105b-106a; ilknur Altuğ, Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Ankara 1989; Muhyî-i Gülşenî. Menâkıb, s. 379, 381.

6 Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, haz. Fikri Yavuz, İstanbul, 1995, I, 116-117; Komisyon, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi,

İZMİTLİ SEYYİDÎ EFENDİ'NİN MANZÛME-İ AHLÂK ADLI ESERİNDEKİ MESAJLARI

Allah'a hamd olsun, bir zaman nazmla meşgul olmaya rağbet ettim. Günbegün onun lezzeti kalbimde terakki etti.

Her ne zaman nazm olundu ise onu cem eyleyeyim. Taki Muhammed ümmeti ondan istifa etsin.

Hak Teâlâ medh eder takva ehlinin naklini. Mevlâ, anlayan kâmil insanlara izzeti hasretti.

Takva davasında bulunduğu halde, takvadan gafil olan kişi, yalancı, câhil ve zararlı bir kişidir.

İnsan, kalp, kulak, karın, cinsel organ, göz, ayak, el ve dile dikkat edip, bunlarla günah işleme-meli. Bunların tamamı dokuz organdır amma kalbe eyleye himmeti.

Hikmet, iffet ve şecaat güzel ahlâktandır. Aniden hiddetlenmek ve korkaklık ise beladır.

Bunlardan kurtulmak istersen, bütün gazap ve şehveti akla hizmetkar yap.

Akıl, cehalet ve gafletle bunlara mağlup olursa, o kimse çok korksun, Cenneti bulamaz.

Etraf bunlarla karışık vaziyettedir. Sen fasid ve batıldan yüzünü Hakka çevir.

Bütün ahlâkı uzun uzadıya anlatmak mümkün değildir. Malayani (faydası olmayan şeyler) ile uğraşmamalıdır.

Kötü ahlâka mani olan dindir. Dindar insan, küfür, cimrilik, israf, riya, kibir, haset ve bidati terk etmelidir.

Bir kişi, küfür, bidat, kibir ve riyadan kaçarsa, bütün pisliklerden kurtulur ve Cenneti bulur.

Küfür hakkında açıklama:

Mümin olmak şan şeref iken, imânı olmayan küfüre düşer, Rabbim her zaman imânımızı ko-run.

Riyâset (baş olma) sevgisini kötölemekten ve kibri terk etmekten korkmak küfr-i inâd'dır. Küfr-i hükûmî ise, zerâfetini ortaya koymak maksadıyla belâgat yapıp, dinleyicileri güldürüp, güzel bir toplantı yapmak.

Şakayla garip sözler söyleyip, övünerek gazap ifadelerde bulunmak. Dinin emirleri kayırılma-dan (önemsenmeden), meramını ifade etmek.

Küfürden kaçmak ve afetlerinden korkmak lazımdır. Aniden ecel gelmeden, bu tavsiyeye uymak gerektir.

Fâsık kişi, bu küfürün her türlüşünden uzak durmalıdır. Çünkü bütün yaptıkları ibadetler ve nikâhı gider.

Bu kişi her ne boğazlar ise, eti yenmez. Hem de Cennet ona haram olur. Onun cenaze namazı kılınmaz.

Bidat hakkında açıklama:

Bidat Fahri kâinatın, sahâbe ve tabi'înin izin vermedikleridir. Bidat âdette ve ibâdette olur. Âdette bidat olması üzülmeye değmez, yeter ki bunun haricinde olmasın.

Kalpte olan bidatin biri küfürdür. Biri daha büyüktür, af olmazsa yeri cehennemdir. İkinci bidat ibadette olup, kötüdür, iyilik yoktur dini yıktırır.

Küfür ve bidat, itikad bozukluğuna yol açar, Allah bunlardan korusun.

Riyâ hakkında açıklama:

Riyâda bulunan kişi tevbe etmelidir. Uymayacağı şeyi insanlara söylemek, riyadır.

Riyâ giyecek, arkadaşlar, sözler ve amellerde olur.

Kibir hakkında açıklama:

Kibir hakkında Allah âyet göndermiş olup, Fahr-i cihan kibrin zerresinin bile cennete girmeye mani olduğunu söyledi.

Kibre sebep yedi tane olup, ilim, ibadet, güzellik, kuvvet, mal, zaman ve soydur. İnsanlara ayıbını sorma.

Kendi görüşüne göre Kur'ânı açıklama. Zalime yol gösterme. Çok yemin etme.

Âlim ve fâzil kimse yanında çok konuşma. Bunların yanında konuşmak istersen, müsaade iste.

Kâfir ve zâlimin müslüman üzerine duâsı, bedduadır. Irz ve namus gibi başkasına helal olmayan şeylerden sormak ve başkasına lakap takmak günahtır.

Kâfire yol edene selam verme ve namahremle konuşma. Başkasına beddua etme.

Yalan yere yemin etme.

Kulağın âfetlerini açıklama:

Cinsel oyun havası dinlemek, zararlı şarkı dinlemek, lahnlı (bozuk) ve hatalı kur'ân dinlemek.

Kim söylerse söylesin, işitmesi câiz olmayan sözleri dinlemek, ihtiyaç yok iken yabancıyla konuşmak uygun değildir. Malına, ailesine ve kendisine zarar söz konusu ise, dinlemek câiz olur.

Aksırma hakkında açıklama:

Aksıran elhamdülillah demeden, bir kişi daha önce hamd ederse, kulağı, karnı ve dişi ağrımaz.

Dokuz azanın her birindeki âfetleri açıklama:

Kalpte altmış, dilde doksan dört, kulak ve gözde dokuz yüz yedi âfet vardır.

Karında otuz dört, cinsel organda otuz iki ayakta elli altı âfet vardır.

Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifte şöyle buyurdu:

“Kâmil bir Müslümanda cimrilikle kötü ahlâk hasletleri bir arada bulunmaz.”

Peygamber Efendimiz, mal, makam ve evladı çok sevmeyi hoş görmez. Cimrilik yapmak ise, iyi olmayıp, işini Allah'a ismarlamak ve Allah hiçbir kulunu aç bırakmaz inancında olmak iyidir.

Bu dünya Nemrud'a ve Buhtunnasra' kalmamış ki, dünya başkalarına kalsın.

Ehl-i fıskâ meyletmemelidir. Bunlardan yüz çevirmelidir.

Seyyidî, yaşın kırk yaşına yaklaştı. Yaşın süratle sona erecek. Hakk'ın rızasını elden bırakma, sonunda öleceksin.

İsraf hakkında açıklama:

Nimet zerre kadar da olsa menhiyata ve isyanlara sarf edilirse, israf olur. Halktan uzlet edilince, her vakit selamet bulunur.

Eğer hayır ise ya rab hayır ile muvaffak kıl.

Hased hakkında açıklama:

Hased etmek, Allah'ın taksimine itiraz etmek ve kardeşlerine zarar vermeyi sevmektir. Hased hastalığına tutulmuş kişi, ecel gelmeden önce tevbe etmeli, yoksa âhî tükenmez.

Yalan ve gıybet, ibadeti bozar. Bu durum şefaati haram kıldığı için kendine hâkim ol.

Ecelden önce dünyayı terk et, çünkü hased eden kişi mesut olamaz.

Hased eden kişi için zarar vardır, hased edilen keder yoktur. Çünkü yaratıcını hükmü böyledir, kendine keder etme.

Kibirleşmek, mal sevgisi, baş olma sevgisi, hayırsız nefis sevgisi ve kin,

hasedin sebeplerindendir. Terk et bu huyları.

İlmiyle amel eden âlimin kıymetini bilen kişi, kâmil kişidir. Ona duâ eden bula hûrî, muradını vere hep Hallâk-ı bârî.

Küfürden korkula ve tevbe ile imân tazeleye. İhtiyatla nikâhını da tazeleye.

Gözün âfetlerini açıklama:

Küçümseyerek fakire bakmak. Masiyetle münkirâta bakmak. Böyle bir durumda Allah'ın gazabına düşer olursun.

Uygun olmayan şekilde başkasının tenine bakmak. Gayr-i ihtiyari ilk bakış câizdir.

Elin âfeti hakkında açıklama:

Elin âfetleri yüz yedi tanedir. Bu nasihatı işit ve birer birer el âfetlerini terk et.

Adam öldürmek, yaralamak, gasp etmek, yakmak ve emanete hıyanet etmek, rüşvet vermek, santranç oynamak, gizli almak.

Ayıp işler yapmak, sağ ile istincâ ve sümkürmek. Vakıf malı almak ve satmak⁷.

Kurtuluş Beyitleri

7 İzmitli Seyyidî Efendi, Manzûme-i Ahlâk, Selim Ağa Kütüphânesi, Hüdai Efendi Bölümü, numara: 1411.

Yaratılışın sebebi nedir bu âleme,
Kâinâta, bilhassa bu âdeme.
Yemek içmek mi bu yaratılıştan merâm?
Böyle birkaç gün için mi bu nizâm?
Yalnız hoşça geçirmek mi zaman?
Yalnız dünya mıdır maksud hemân?
Gerçi lâzımdır bu dünya herkese,
Muhtâc etmesin bizleri namertlere.
Evvelâ Hakk'ı bilmektir elzemi,
Çünkü tevhiddir ilimlerin evveli.
Ey zekî! Hüdâ'yı öyle bilme;
Hakkal'yakîne gel, taklitle yetinme.
Tembel olma! Tembeli sevmez Hüdâ,
Lâkin âhireti bütün etme fedâ.
Rütbe, para, evlat, âile ve mal,
İlim, fazilet, san'at, izzet ve kemâl...
Hepsi neticelerin sebebidir bu hep,
Bu yere sarf etme, ey sâhib-i edep.
O netice irfanı elde etmek,
Ma'rifetle Hakk'ın zâtını birlemek,
Her nefeste Rahmân'ı zikrelemek.

Yemek Yemenin Adabı:

Yemekte farz olan, helak olmayı defedecek miktar yemektir. Zira bedenın bekâsı yemek ile-
dir. Mendub olan yemekse, farz miktardan fazla ola ki, namazı ayakta iken edası mümkün
olsun. Oruç dahi üzerine kolay olsun. Mübah olan yemekse, bedenın kuvvetli olması kasdıyla
tokluğa ulaşmaktır. Bunda ecir vardır, zarar yoktur.

Yemenin bir nevisi haramdır. O da, bedenın kuvvetli olmasını kasd eylese dahi doyduktan
sonra yemektir. Zira malı zayi etmektir ve hem de nefse hastalıktır. Eğer ki oruca kuvvet
bulmak için veyahut misafiri olup da, utanmasın diye doyduktan sonra yemekte beis yoktur.
Lakin aklen ve şer'an hoş görülmemiştir.

Çok çeşit meyve yemekte beis yoktur. Lakin çok çeşidi terk etmek efdaldır.

Birkaç çeşit yemek yapmak israftır;

"... yiyin, için, fakat israf etmeyin, çünkü O, israf edenleri sevmez." âyet-i celilesi bunu
beyan eder. Yani yiyin için lakin israf etmeyin. İsrâf edenleri Vacib teâlâ sevmez ve razı olmaz,
haramdır.

Helal yemeği harama vâdirmek akıl kârı değildir. Allah teâlâ buyurdu ki:

"Ey peygamberler! Temiz ve helal olan şeylerden yiyin ve güzel işler yapın."

Yani, Ya **İsa** (aleyhisselam) ve cemi peygamberler! Helal ve temiz olandan yiyin ki amel-i sâlih işleyesiniz. Zira helal lokma insanı amel-i sâlihe, haram lokma ise masiyete sevk eder.

Sofra üzerine ihtiyaç miktarı kadar eklemek koymalıdır. Fazlası israftır.

Parmakları ve bıçağı ekmeğe silmek ve tuzluğu eklemek üzerine koymak mekruhtur.

Bir kimsenin elinden lokması düşse, almayıp terk eylese israftır. Nebi (aleyhisselam):

“Sizden birinizin lokması (yere) düştüğünde, ondan ezâyı gidersin ve onu yesin.”

“Düşen lokmadan ezayı, yani üzerinde bulunan tozu toprağı giderip yiyin” buyurmuşlardır.

Bilemezsiniz ki yemeğin hangi lokmasında vücuda fayda vardır. Onun için, yemek kabının dibini sünnetlemek meşru oldu.

Yemenin sünneti, evvelinde besmele ile başlamak, sonunda **“Elhamdülillah”** demek ve tuz ile başlayıp yine tuz ile son vermek. Nebi(aleyhisselam):

“Önüne yemek konulduğunda evvelinde “Bismillah” sonunda “Elhamdulillah” diyen kundan Allahü teâlâ razı olur” buyurmuşlardır.

Yemek yemenin sünnetlerinden birisi de yemekten evvel ve sonra elleri yıkamaktır. Zira Nebi (aleyhisselam):

“Yemekten evvel eli yıkamak fakirliği def eder ve yemekten sonra yıkamak göz değmesini ve deliliği def eder” buyurmuştur.

Yemekten evvel, öncelikle gençler (elleri) yıkar (sonra yaşlılar yıkar). Yemekten sonra öncelikle ihtiyarlar yıkar (gençler onlardan sonra yıkar.)

Otuz iki Farz şunlardır:

İmanın şartları altıdır:

- [1] Allah’a inanmak,
- [2] Meleklerine inanmak
- [3] Kitaplarına inanmak
- [4] Peygamberlerine inanmak
- [5] Ahiret gününe inanmak
- [6] Kadere, hayrın ve şerrin Allahü teâlâ’dan olduğuna inanmak.

İslâm’ın şartı beştir:

- [7] Oruç,
- [8] Namaz,
- [9] Hacc,
- [10] Zekât,

[11] Kelime-i Şehadet.

Abdestin Farzları dördtür:

[12] Yüzünü yıkamak,

[13] İki kollarını dirseklerle beraber yıkamak,

[14] Başının dörtte birini mesh etmek,

[15] İki ayaklarını topuklarına kadar yıkamak.

Guslün Farzları üçtür:

[16] Ağzına su vermek,

[17] Burnuna su vermek,

[18] Bir tüyün bile dibi kuru kalmayacak şekilde bütün bedeni yıkamak.

Namazın Farzları on ikidir:

[19] Abdest almak, cünüpse gusül etmek, su bulunmazsa ikisinde de teyemmüm etmek (haddesten taharet).

[20] Namaza başlamadan bedeninde ve giydiği elbisesinde ve namaz kıldığı yerde dirhemden ziyade necaset var ise onu temizlemek farzdır (necasetten taharet).

[21] Setr-i Avret: Avret mahalli, göbeğin altından dizin dahi örtülmesi, karanlık gecede dahi lazımdır.

[22] İstikbâl-i Kible,

[23] Vakit,

[24] Niyet,

[25] İftitah tekbiri almak,

Bunlar (namazın) şartlarıdır.

[26] Kıyam,

[27] Kıraat,

[28] Rükû,

[29] Sücud,

[30] Ka'de-i Âhire: Teşehhüd miktarı oturmak.

Bunlar da (namazın) rükunlarıdır.

Teyemmüm'ün farzları ikidir:

[31] Niyet etmek,

[32] Pak, temiz toprağa ellerini iki defa vurmak ve meshetmek.

Temizlik i-İmândandır:

"Temizlik, imânın yarısıdır" buyurulmuştur.

Taharet ikidir. Biri bedeninin temizliği ki, dünya kiri ve necasetten temizlenmektir. Diğeri nef-

sin temizliği ki, kötülenmiş ahlaktan temizlenmektir. İyi hoş ve temiz olan insan, cahillerin ve fâsıkların meclisinde bulunmayıp, çirkin ve kötü amellerden korunan, güzel ameller ilim ve iman ile kendini süsleyendir.

İnsan için yalnız zahir bedenini su ile temizleyip, batınını ve içerisini pis ve kötü ahlak ile doldurması, kalbini tahrib etmesi, hakikatte temizlik sayılmaz.

Taharetin mertebesi üçtür. Zahir bedenini abdest ve gusül ile hadesten ve necasetten temizlemek ve azalarını kabahatlerden (uzaklaştırmak) ve kalbini bozuk fikirlerden ve kötülenmiş ahlaktan, dünya sevgisi gibi nefsanî rezilliklerden temizlemektir.

Abdest dahi ikidir. Zahir abdest ile zahir temizlik kabul edilir olduğu gibi, batın abdest ile bâtını temizlik kabul edilir.

Soru: Bâtını abdest nedir?

Cevâb: Aşk, muhabbet, feyz-i hakikat ve isyandan ayrılmak ve kurtulmaktır. Yani gözyaşı içinde yıkanmaktır. Zira ehl-i tarikat, "Önce pak ol. Ondan sonra temiz olana nazar eyle." buyurmuşlardır. Maksudun hak olsun. İnsanın içinden çirkin şeyleri temizlemesi, vücudun temizliğine sebep olduğunu beyan eder ve ehline açıktır.

Taharet ve necaset çeşit çeşittir:

Tabiatın necaseti şehvettir, tahareti ise iffet ve şeriatle ameldir.

Nefsin necaseti hevâdır, tahareti ise hüdâ ve adab-ı tarikattır.

Kalbin necaseti çirkin huylar ve kötülenmiş ahlak, tahareti ise övülmüş ahlaktır.

Ruhun necaseti cahilliktir, tahareti ise Allah'ı (celle celâluhu) bilip tanımaktır.

Sırrın necaseti sevdaya meyldir, tahareti ise en yüce olan Hazreti Mevlâ'dır.

Hakk'ı gören bakış gerektir ki, Muhammed (aleyhisselam)'ı bulsun, bilsin, anlasın ve hakikat üzere nazar eylesin.

Malum ola ki, nazar ikidir:

Biri halkın nazarıdır ki, daima halka bakar. Dünya ehlinin nazarıdır. Zira halk arasında kalan ve gözünde perde olanlar, görünenden başkasını görmezler. Nazarları halkadır. Hakk'a tamamıyla taalluk edemez. İkincisi hak nazardır ki, ehl-i hakikatin ve ehl-i vahdetin nazarıdır. Zira şahadet ehli, vahdet ehli ve keşif ehli olanlar, Hakk'tan başkasını görmezler.

Nazarları Hakk'a taalluk eder. Zira her şey, isimlerin ve isimlenenlerin görüntüsüdür. Öyleyse, keşif nazarı ve hak nazar olmayan nazar (yani halkın nazarı) Fahr-i Âlem (aleyhisselam)'ın ancak insanlığına nazar eder. Bütün kemâlatıyla Hakk'ın onda zuhurunu göremez. Ve (bu nazar) Fahr-i Âlemin hak olduğunu göremez.

Ve o nazar ki; (hak nazar) bunun tersidir. Fahr-i Âlemin beşeri sınırlarına bakmaz, onda meydana gelen sırr-ı mutlak'a bakar.

Şah Mahmud Gazi, Ebu'l-Hasen el-Harakânî'ye Bayezid'i (Bayezid-i Bistami'yi) sordu. Şeyh buyurdu ki:

–“O bir adamdır ki, onu gören hidayete erer.”

Mahmud itiraz edip:

–“Ebu Cehil, Fahr-i Âlem'i görmüşken niçin hidayete eremedi?”

Şeyh buyurdu ki:

–“Ebu Cehil, Fahr-i Âlem (şallallahu Aleyhi ve Sellem)'i görmedi. Belki ona 'Ebû Talib'in yetimi Muhammed b. Abdullah' olması nazarıyla baktı. Eğer Rasulullah olması nazarıyla baksaydı, inkâra mecali kalmayıp, Sıddık-ı Ekber (Ebû Bekir es-Sıddık) gibi batınına vakıf olarak tasdik ederdi.”

Bu sırdandır ki, çoğunlukla bir kâmil zuhur etse, kimi ikrar, kimi inkâr eder.

Tevbe:

Tevbe, günahtan vaçgeçme manasına geldiğinden, mağfiret için sebeptir. Tevbe iki çeşit olup, birisi zâhirî, birisi bâtinîdir. Zâhirî tevbe, zâhirde dine muhalif olan günahlarda vazgeçip bütûn uzuvlarını ibadet ve taatta kullanmaktır.

Bâtinî tevbe ise, kalbi, nefsi, akli, ruhu ve sırrı olmak üzere beş kısımdır.

Kalbî tevbe, kalbin bâtinî günahlardan vazgeçip, zâhirde lisânı Allah'ı anmasa bile batında kalbin Allah'ı anmasıdır.

Nefsî tevbe, tamamen dünya bağlarını kesmek. Akî tevbe, sanatsal eserleri tefekkür etmek.

Ruhî tevbe, meârif-i ilâhiye ile donanmak.

Sırrî tevbe, dünya ve ukbâdan, Hazret-i Mevlâ'ya yönelmektir.

Bâtinî tevbede şu zikredilenlerden birisine riâyet edilmez ise, tevbe bozulur.

Küçük günahlara ısrar etmek büyük günahlara, büyük günahlara ısrar etmek yavaş yavaş küfüre götürür. Çünkü günahlara devam eden kimse, şüphesiz kalbinde günahların zulmeti artar ve imân nuru zayıflar. Bu halin devam etmesi, ise, küfür zulmetine sevkeder.

İşte bunun için edebi terke mübtela olan sünneti terke, sünneti terke mübtela olan farzları terke ve farzları terke mübtela olan dini küçümsemeye, dini küçümsemeye mübtela olan küfür derekesine düşer, denilmiştir.

Şu halde masiyet kapısını açmaya çalışmalı, hatta en küçük bir masiyeti işleyeceğini düşünen kişi, mübahı bile terk etmelidir. Taki kendisinde sakıncalı olan şeyden sakınmak için sakınca olmayan şeyi terk etmedikçe, kul yakın derecesine ulaşamaz.

Peygamber efendimiz (şallallahu aleyhi vesellem), Allahü teâla'dan haya etmeyi şöyle açıklıyor:

Cenâb-ı Hak'dan hakkıyla haya eden kimse, başını ve başının muhtevî olduğu göz, kulak, ağız, burnu, karnını ve karnının muhtevi olduğu uzuvları günahlardan korusun ve Allah'ın kazasını zikretsin. İşte bir kimse şu zikredilenlere riâyet ederse, Cenâb-ı Hak'tan hakkıyla haya etmiş olur.

Bazı meşayih, gizli ve açıktan birinci olarak Allah'ı, ikinci olarak Allah'a ibadeti, üçüncü olarak kendisinin en aciz bir yaratık olup, Allah'ın kazasını redde kâdir olmadığını, dördüncü olarak Cenâb-ı Allah'ın ve kendi nefsinin düşmanlarını bilmedikçe, cehennem ateşinden kurtulması mümkün değildir, demişlerdir⁸.

Dost Edinilecek Kimselerde Aranacak Vasıflar:

Din ve dünyada dost, hastalık ve sağlıkta arkadaş edinilecek kimse, beş haslete sâhip olması lazımdır:

Birincisi, akıllı olmalıdır. Akıllı olması işleri idrak eden ve anlayan kimse olup, zıddı ahmaktır. Akıllı olmayan ahmaklar, menfaat zannıyla mazarrat getireceğinden sohbetlerinde hayır düşünülemez. Hikmet sâhibi âlimler, "Düşman olan dürüst âlim, câhilden hayırlıdır." demişlerdir.

Şâirlerden birisi:

"Mert âlim ile musâhabet çok güzeldir. Câhilden ise düşman âlim ile muâşeret daha güzeldir. " Çünkü her şey zıddından kaçır, kendi cinsine meyleder, denilmiştir.

Câhili dost edinen câhile teaccüb edilmez. Ancak câhili dost edinen ve onunla sohbet eden akıllıya teaccüb edilir.

İkincisi, güzel ahlâktır. Zira çok akıllı vardır ki, şehvet, gazap, cimrilik gibi sıfatları tesirinde kalır, nefesine hâkim olmayan kötü ahlâklı kimselerle arkadaşlık yapar. Dost kimse, yüzüne ve giyabında senin mal, can ve ırzını koruyan kimsedir. Hastalık ve mahbûsiyet halinde ihtiyaç duyduğunda tam bir ciddiyetle az bile olsa gideren kimsedir. Vuku bulan kusurunu affetmekle beraber bir hususta aranızda bir ihtilaf olsa, seni kendi nefesine tercih eden kimsedir.

Hâsılı dost olan kişi senin sevinçli halinde sevinçli, kederli halinde kederli olan, zararını gidermeye ve menfaatını sağlamaya çalışan kimsedir.

Üçüncüsü, sâlih haldir. Günaha meyleden kimse ile dost olunmaz. Kalbinde Allah korkusu olan kimse, günaha ısrar etmez. İntikam sâhibi olan Allah'tan korkmayan kimsenin ise ufak bir menfaat sebebiyle sadakati ihanete dönüşeceğine göre, böyle kimselerle dost olması fayda getirmez.

Dördüncüsü, dünya malına hırslı olmamaktır. Zâhid ile musâhabet zühd ve takvayı artırır, günahkar ve hırslı kimse ile arkadaşlık hırs, tama, fışk ve fücuru doğuracağı tabiidir. Hazret-i Lokman şöyle demiştir: "âlimler ile meclisleri ölü arzı ihya ettiği gibi, âlimler ile musâhabet, hikmet nurlarıyla kalpleri ihya eder."

8 Karamürsel nâibi Abdullah Cevdet, Necâtu'l-Mükellifin, İstanbul, 1317, s. 316-319.

Beşincisi, söz ve fiilde sadakattir. Hukemâ, "Sözünde doğru olan kimselerin güzelliği yani kadr ve şerefi ziyade olur. Yalanla meşhur olan kimse, her ne kadar sözü doğru ve delili sağlam bile olsa, yine de itham altındadır. Çünkü yalan söylemekle meşhur olmuştur.

Herkesin izzet ve makbul hasleti nisbetinde dost olunmalıdır. Kalplerin manevî doktoru olan hikmet sâhibi âlimler, hikmet ondur. Dokuzu susmakta ve birisi uzlettedir. Yani insanlardan uzak durmaktadır. İnsanlarla bir arada bulunmak üç durumda söz konusu olabilir. Gerektiğinde ve ihtiyaç duyulması halinde, iyi insan telkininde bulunmaları için ve zararlarından emin olmak için, insanların arasına katılmak yerindedir⁹.

SONUÇ

Çoban Mustafa Paşa, I. Selim (1512-1520) ve I. Süleyman (1520-1566) zamanlarında önemli devlet görevlerinde bulunmuş bir devlet adamıdır. Rodos seferine serdâr olarak ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa tâyin edildi. Donanma komutanı Pulak Mustafa Paşa olmakla beraber, donanmanın sevk ve idaresi Kurdoğlu Muslihiddîn Paşa'da idi. Bu sefere nadir bir istisna olmak üzere, Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa'nın amcası olan Seyhülislâm Zenbilli Ali Cemalî Efendi (1503 - 1525) de katılmıştır. Muhasaranın uzaması üzerine, serdar Mustafa Paşa Mısır vâililiğine tâyin edilerek, Rodos sefer serdârlığına ve ikinci vezirliğe Ahmed Paşa getirilmiştir.

Mustafa Paşa İstanbul'a çağırıldıktan sonra İbrahim Gülşenî'den Gebze'de yaptırdığı külliye'nin hankahına Muhyiddin Karamânî'yi şeyh olarak görevlendirmesini istediğini söyler.

Mustafa Paşa, her eseri için zengin vakıflar tesis etmiş ve Eskişehir Mevlevîhanesi'nin faaliyette bulunduğu mekan da, Osmanlı Devleti vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa tarafından tesis edilmiştir. Bu da, Çoban Mustafa Paşa'nın Mevlevîlikle yakından ilgilendiğini göstermektedir. Kültür ve eğitime büyük önem veren Osmanlı vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa, 1521 yılında Gebze'de yaptırdığı cami, imaret ve medresesinin yanında iki kütüphane yaptırmıştır.

Çoban Mustafa Paşa hakkında verilen bu malumattan sonra, İzmitli Seyyidî Efendi'nin Manzûme-i Ahlâk adlı eserindeki ahlakî ve tasavvufî mesajları kaydedilmiş, Karamürsel nâibi Abdullah Cevdet'in, Necâtu'l-Mükellifîn ile Ahlâk-ı Dînî adlı iki eserinin ve İzmitli Ahmed Hilmi Efendi'nin Muhibbu'l-Fıkh li Hıfzı'd-Dîn adlı eserinin muhtevassından nakillerde bulunulmuştur.

9 Abdullah Şevket, Ahlâk-ı Dînî, İstanbul, 1328, s. 232-235.

KAYNAKÇA

- Altuğ, İlknur, Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Ankara 1989; Muhyî-i Gülşenî. Menâkıb. Bostan, Süleymân-nâme, Ayasofya ktb., nr. 3317, 59a.
- Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Fikri Yavuz, İstanbul, 1995.
- Celâlîzâde, Mustafa Çelebi, *Tabakatü'l-memâlik ve derecâtü'l-mesâlik*, Wiesbaden, 1981.
- Danışmend, İsmail Hamî, İzahlı *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1971.
- Diyarbakırî, Abdü's-Samed b.Seyyid Ali b.Davud, Nevâdirü't-tevârîh, İstanbul, Ali Emiri Ktb. Tarih nr. 596,
- Ergin, Osman Nuri, Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı, İstanbul 1936.
- Faruk, Muhammed, *Osmanlı Tarihi*.
- Gökbilgin, M. Tayyip , XV.- XVI. Asırlarda Edirne Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952.
- İbn İyâs, Ebü'l-Berekât Muhammed b.Ahmed el-Hanefî, Bedâyi'ü'z-zuhûr fî vekâ'î'd-duhûr, Kahire, 1961.
- İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi,meli Sadâreti Mahkemesi Sicili, nr. 20 vr. 105b-106a.
- İzmitli, Seyyid Efendi, Manzûme-i Ahlâk, Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü, numara: 1411.
- Karamürsel nâibi Abdullah Cevdet, *Necâtu'l-Mükellifîn*, İstanbul, 1317, s. 316-319.
- Karamürsel nâibi Abdullah Cevdet, *Ahlâk-ı Dînî*, İstanbul, 1328, s. 232-235.
- Komisyon, "İbrahim Gülşenî", İslâm Âlimleri *Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994.
- Komisyon, *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, "Kanuni" maddesi, İstanbul, 2000.
- Küçük, Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003.
- Müderrişoğlu, Fatih, "Bâni Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", *Vakıflar Dergisi*, XXV, s. 67-68.
- Öngören, Reşad, "Muhyiddin Karamânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006.
- Seyhan, Köksal, "Çoban Mustafa Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, XVI, *Asırda Mısır Eyâleti*, Doktora Tezi, İstanbul, 1990.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988.

